

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ КУРСАНТІВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ МВС УКРАЇНИ

В статті проаналізовані теоретичні основи формування особистості курсантів у вищих навчальних закладах МВС України. Визначено, що в наукових дослідженнях недостатньо розроблена проблема визначення психологічних основ, системи, форм та методів формування особистості курсантів під час навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах МВС України.

Ключові слова: особистість, працівники органів внутрішніх справ, вищі навчальні заклади, оперативно-службова діяльність, професійна ідентичність

В статье проанализированы теоретические основы формирования личности курсантов в высших учебных заведениях МВД Украины. Определено, что в научных исследованиях недостаточно разработана проблема определения психологических основ, системы, и методов формирования личности курсантов во время учебно-воспитательного процесса в высших учебных заведениях МВД Украины.

Ключевые слова: личность, сотрудники органов внутренних дел, высшие учебные заведения, оперативно-служебная деятельность, профессиональная идентичность

Актуальність та стан дослідженості проблеми. Успішне вирішення значних і відповідальних завдань, які покладені на органи внутрішніх справ в Україні Президентом, Верховною радою, Кабінетом Міністрів України залежить від ефективності організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ України. Однією з найважливіших завдань підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ України є формування професійно та особистісно зрілих фахівців, здатних до самостійного вирішення проблем, самовизначення, творчого саморозвитку та спроможних виконувати поставлені завдання на високому професійному рівні.

Перехід до ступеневої освіти в вищих навчальних закладах поставив нові завдання з організації навчально-виховної роботи у ВНЗ МВС, а саме, підвищення рівня професійно спрямованого формування особистості курсантів, які могли б самостійно та активно діяти, як в навчальних, так і в умовах майбутньої оперативно-службової діяльності.

Нові погляди на особистість та професіоналізм випускників вищих навчальних закладів МВС України потребує узагальнення теоретичних основ формування особистості майбутніх працівників ОВС.

Проблема формування особистості майбутніх працівників ОВС у ВНЗ МВС України представлена у наукових працях Барковського В. П., Безбородого В. О., Васильєва Г. І., Запорожцева Є. Г., Зеленого В. І., Ісаєнка М. М., Ковалю М. С., Козяра М. М., Коноплева В. В., Косаревської О. В.,

Морозової А. С., Тогочинського О. М., Чміля М.О., Федоренки О. І., Яворської Г. Х та ін. [1-15].

Метою статті є аналіз наукових теоретичних основ формування особистості курсантів у ВНЗ МВС України.

Виклад основного змісту. Формування особистості майбутніх працівників органів внутрішніх справ відбувається у навчальних закладах системи МВС, де з першого дня починається адаптація курсантів до умов служби та навчання. На цьому етапі велика роль належить правильному вибору форм та методів педагогічного впливу на курсантів.

Процес адаптації курсантів до навчання та служби у вищих навчальних закладах МВС України у наукових працях розглядається з урахуванням особливостей професійної діяльності в органах внутрішніх справ (В. В. Конопльов, В. М. Павлушенко та ін.) та напряду підготовки фахівців (Г. І. Васильєв, О. В. Іванова та ін.).

Г. І. Васильєв визначає, що педагогічний процес, спрямований на адаптацію курсантів до умов служби та навчання буде ефективним, якщо: ВНЗ забезпечуватиме поетапну навчально-виховну роботу за всіма видами адаптації з урахуванням адекватних кожному з них провідних факторів, педагогічних функцій і умов; реалізуватиме в навчально-виховному процесі індивідуально-орієнтований і диференційований підходи відповідно до типу професійної орієнтації особистості курсанта; складовою навчально-виховного процесу стане система емоційно-позитивного стимулювання діяльності курсантів першого курсу [3].

В. В. Конопльов розглядає процес професійної адаптації, як багатокомпонентну складову. Ефективність адаптації визначається сукупністю адаптації до умов діяльності, до відносин з керівництвом, адаптації до змісту діяльності, до колективу працівників, прийняття колективом молодого працівника, прийняття його керівництвом та наставниками. Крім того, визначено критерій успішності процесу професійної адаптації – адаптованість особистості, тобто сукупність якостей молодого працівника, які зумовлюють темп і ступінь особистісної перебудови [9].

Заслуговує уваги дослідження теоретичних та методичних засад професійного розвитку, становлення та професійної готовності майбутніх працівників органів внутрішніх справ в вищих навчальних закладах МВС України (Є. Г. Запорожцев, М. М. Козяр, О. М. Тогочинський, О. І. Федоренко, М. О. Чміль, Г. Х. Яворська та ін.).

Є. Г. Запорожцев, досліджуючи психологічні чинники ефективності управлінської діяльності та формування психологічної готовності до управлінської діяльності в системі МВС України, створив програму формування означеної готовності. Дослідником визначено, що завдання, які стоять перед ОВС вимагають підвищення ефективності їх діяльності, зокрема шляхом застосування психологічних знань фахівцями-управлінцями. Останнього можна досягти лише за умов належної професійної психологічної підготовки керівних кадрів МВС на засадах розробки та впровадження професіограм (психограм) і формування у них професійно значущих якостей, специфічних для управлінської діяльності. Автором визначено принципи професійно-психологічного відбору та професійно-психологічної підготовки управлінців у зв'язку зі специфікою виконуваних управлінських функцій (екстремальність, складність ймовірних рішень, насиченість соціальними контактами, публічність та ін.) [4].

М. М. Козяр теоретично обґрунтував сутність відповідальності майбутнього фахівця пожежної охорони як свідомої, стійкої, динамічної системи ставлення особистості до різних сфер суспільного життя, яка виявляється в активній діяльності, спрямованій на професійне та духовне вдосконалення, творче, результативне виконання своїх обов'язків; розкрив

психологічні механізми її формування, визначив педагогічні умови, зміст, форми, методи формування цієї якості у курсантів і запропонував практичні рекомендації щодо вдосконалення процесу формування відповідальності курсантів. В дослідженні зроблений висновок, що ефективність формування відповідальності у майбутніх фахівців пожежної охорони забезпечується завдяки усвідомленню ними особистісної та суспільної значущості майбутньої професії, зростанню та поглибленню інтересу до процесу і результатів підготовки до практичної діяльності [8].

О. М. Тогочинський визначив психолого-педагогічні умови формування моральних орієнтацій у майбутніх офіцерів внутрішніх військ, а саме: посилення спрямованості педагогічного процесу на розвиток моральних орієнтацій курсантів; здійснення виховного процесу на діагностичній основі з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку морально-ціннісних орієнтацій курсантів; використання засобів емоційного впливу на розвиток моральності курсантів; урахування у виховному процесі психологічних механізмів розвитку мотиваційно-ціннісної сфери особистості. У дослідженні запропоновано методику розвитку моральних орієнтацій у курсантів в умовах інформаційно-комунікативного середовища [12].

О. І. Федоренко визначила теоретичні, методологічні та правові засади підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до соціальної та виховної роботи з підлітками. Автором розроблено й експериментально перевірено модель підготовки майбутніх працівників ОВС до соціальної та виховної роботи з підлітками; визначено зміст підготовки; етапи здійснення; методи, форми та умови її ефективної реалізації [13].

М. О. Чміль досліджуючи проблему вдосконалення шляхів та засобів професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ визначив взаємозв'язок між індивідуально-психологічними якостями працівників ОВС, їх успішністю у стрільбі і рівнем психологічної готовності до застосування табельної вогнепальної зброї. Автором розроблено й експериментально перевірено методику і практичні рекомендації з удосконалення психологічної підготовки працівників ОВС до формування їхньої психологічної готовності до

застосування табельної вогнепальної зброї [12].

Г. Х. Яворська обґрунтувала сутність, зміст, структуру і критерії соціально-професійної зрілості курсанта – майбутнього офіцера міліції; педагогічну модель формування соціально-професійної зрілості особистості майбутнього офіцера міліції, що являє взаємозалежність, взаємозумовленість та взаємозв'язок імперативно-інформаційного, соціально-діяльнісного та індивідуально-регулятивного блоків. Крім цього, розроблена та експериментально перевірена методика поетапного формування соціально-професійної зрілості особистості майбутнього офіцера міліції в процесі професійної підготовки, що охоплює такі етапи: професійного самовизначення й адаптації, самоідентифікації та самоактуалізації [14].

Низка наукових досліджень присвячена проблемі підготовки працівників органів внутрішніх справ до спілкування в умовах оперативно-службової діяльності (М. М. Ісаєнка і М. С. Ковалю).

М. М. Ісаєнко, досліджуючи професійно-комунікативну підготовку курсантів вищих закладів освіти МВС України, уперше, визначив сутність і структуру феномена “комунікативні вміння працівника міліції”, які, на нашу думку, є складовою їх комунікативної культури, розкрив принципи і розробив методику формування комунікативних умінь у курсантів. Автором визначено і апробовано педагогічні умови ефективного формування комунікативних умінь у майбутніх працівників міліції, а саме: цілеспрямована підготовка курсантів до оволодіння комунікативними вміннями з використанням спецкурсу, різноманітних форм навчальної діяльності; залучення курсантів до спілкування, наближеного до реальних умов правоохоронної діяльності, що передбачає активне використання комунікативних умінь у різноманітних ситуаціях службової діяльності працівника міліції; розвиток творчого потенціалу курсантів у процесі науково-дослідної роботи; критеріальний підхід до діагностики сформованості комунікативних умінь курсантів, який дав змогу своєчасно визначити оптимальні шляхи та способи їх формування і корегування [6].

В. П. Барковський досліджував формування комунікативної культури у майбутніх працівників кримінальної міліції. Комунікативна культура визначається

автором як невід’ємна складова професійної майстерності працівників кримінальної міліції, їх здатності ефективно вирішувати складні питання боротьби зі злочинністю; як складне духовно-педагогічне утворення особистості, що охоплює усвідомлені соціальні норми професійного спілкування, розвинені психологічні механізми організації комунікативної взаємодії, а також апробований досвід самоорганізації професійного спілкування. В дослідженні визначені основні функції комунікативної культури працівників кримінальної міліції: дослідник визначає такі: ціннісно-орієнтаційну, пізнавальну та креативну. Вони дають змогу правоохоронцям враховувати правові, морально-етичні, естетичні норми професійної діяльності, одержувати, аналізувати та узагальнювати оперативну інформацію, а також генерувати творчі ідеї та рішення, розробляти конкретний зміст боротьби зі злочинністю та реалізовувати його на технологічному рівні. У дослідженні доведено, що ефективне формування комунікативної культури у майбутніх працівників кримінальної міліції можливе за таких педагогічних умов: набуття курсантами навчальних закладів МВС необхідних знань про професійне спілкування працівників кримінальної міліції; використання у процесі комунікативної підготовки майбутніх працівників кримінальної міліції освітньо-виховних можливостей різних видів інформації (соціальної, наукової, художньої); розвиток у курсантів комунікативних умінь, зумовлених змістом та особливостями професійної діяльності працівників кримінальної міліції; впровадження на практиці найважливіших способів організації професійного спілкування майбутніх працівників кримінальної міліції [1].

М. С. Коваль розробив методику формування у майбутніх офіцерів пожежної охорони індивідуального стилю спілкування, а також концептуальної моделі когнітивно-ціннісної детермінації індивідуально-стильових особливостей їх професійного спілкування; визначення психолого-педагогічних умов управління процесом формування індивідуального стилю професійного спілкування у курсантів [7].

Питанням професійної правової свідомості, правової та педагогічної культури майбутніх працівників органів внутрішніх справ присвячені дослідження В. О.

Безбородого, В. І. Зеленого, О. В. Косаревської, А. С. Морозова.

В. О. Безбородий досліджував педагогічні умови формування професійної правової культури керівників ОВС як складової їхньої професійної підготовки. На основі зв'язку між професійною правовою культурою керівника і його управлінською діяльністю автор доводить, що формування професійної правової культури керівників органів внутрішніх справ у процесі управлінської діяльності буде ефективним лише за педагогічних умов, адекватних специфіці службової діяльності конкретного керівника, а саме: запровадження професійно-педагогічного відбору працівників на керівні посади, оптимізація їх професійно-педагогічної підготовки, забезпечення професіоналізації самовдосконалення [2].

А. С. Морозов досліджував процес правового формування майбутніх працівників міліції. Дослідником розроблено теоретичну модель процесу формування правової культури у курсантів вищих навчальних закладів МВС, визначено основні напрями і форми навчальної роботи, спрямовані на збагачення курсантів правовими знаннями, розвиток вмій і навичок, їх практичне використання. Передача курсантам правового досвіду шляхом використання у педагогічному процесі інформаційно-тематичних блоків, спрямованих на розкриття соціально-культурологічних, юридичних і психолого-педагогічних аспектів правових відносин, а також розвиток правової активності майбутніх працівників міліції та оволодіння ними способами сприймання, оцінки, творчої інтерпретації явищ правового змісту на основі діалогічної організації навчально-виховного процесу у вищій юридичній школі забезпечили успішне формування правової культури у майбутніх працівників міліції [11].

О. В. Косаревська, досліджуючи процес формування професійної правової свідомості курсантів на початковому етапі навчання в освітньому закладі МВС України, конкретизувала сутність, специфіку та функціональну структуру професійної правової свідомості як складного новотвору особистості курсанта, що виявляється в особливостях ставлення, відображення, розуміння й орієнтування його в соціально-правових ситуаціях і проектування способів їх перетворення на юридично доцільні, у плані профілактики злочинів і дотримання правопорядку, збереження законності і здійснення правового регулювання

суспільних відносин. Дослідником визначено педагогічні умови ефективного формування професійної правосвідомості курсантів: деонтологічна спрямованість змісту фахових навчальних дисциплін, розкриття їх значимості щодо усвідомлення сутності і специфіки здійснення функцій правоохоронної діяльності; організація навчально-пізнавальної діяльності курсантів в активному інтелектуально-мовленнєвому і пошуковому режимі, що моделює ціннісно-смысловое поле професійного спілкування колективу правоохоронного органу; оновлення форм позааудиторної виховної роботи, що спонукає курсантів до здійснення своїх практичних професійних дій як суб'єктів правової системи суспільства [10].

Проблему розвитку педагогічної культури молодих офіцерів внутрішніх військ МВС України було досліджено В. І. Зеленим. Педагогічна культура дослідником була визначена як складне інтегративне соціально-психологічне утворення, яке характеризується ступенем володіння педагогічною теорією і практикою, досвідом формування і навчання підлеглих, розвитком особистості офіцера як педагога. Ефективний розвиток педагогічної культури здійснювався автором шляхом удосконалення знань молодих офіцерів в галузі педагогічної культури, систематичного формування у них умінь і навичок педагогічної культури, організації позитивного впливу службового мікросоціального середовища на розвиток їхньої педагогічної культури [5].

Висновок. Таким чином, аналіз досліджень у галузі педагогіки, загальної і юридичної психології, дає підстави стверджувати, що питанням удосконалення професійної підготовки, форм та методів підготовки працівників органів внутрішніх справ у вищих навчальних закладах МВС України приділяється увага. Але з нашої точки зору, в наукових дослідженнях не отримала відображення проблема розробки психологічних та правових основ формування професійної ідентичності особистості майбутніх працівників ОВС у ВНЗ МВС України.

Перспективним напрямком подальшого дослідження є визначення психологічних та правових основ, розробка системи, форм та методів формування професійної ідентичності особистості курсантів у вищих навчальних закладах МВС України.

Література

1. Барковський В. П. Формування комунікативної культури у майбутніх працівників кримінальної міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / В. П. Барковський. – Хмельницький, 2003. – 18 с.
2. Безбородий В. О. Формування професійної правової культури керівників органів внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / В. О. Безбородий. – Харків, 2001. – 18 с.
3. Васильєв Г. І. Педагогічні умови адаптації курсантів до навчання у ВНЗ МВС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Г. І. Васильєв. – Одеса, 1997. – 24 с.
4. Запорожцев Є. Г. Психологічні особливості діяльності керівника органів внутрішніх справ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 “Юридична психологія” / Є. Г. Запорожцев. – К., 2000. – 20 с.
5. Зелений В. І. Розвиток педагогічної культури молодих офіцерів внутрішніх військ МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / В. І. Зелений. – Хмельницький, 2003. – 18 с.
6. Ісаєнко М. М. Формування комунікативних умінь у курсантів вищих закладів освіти системи МВС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / М. М. Ісаєнко. – Одеса, 2002. – 21 с.
7. Коваль М. С. Формування індивідуального стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів пожежної охорони : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / М. С. Коваль. – К., 1998. – 20 с.
8. Козяр М. М. Педагогічні основи виховання у курсантів навчальних закладів системи МВС відповідального ставлення до виконання своїх обов’язків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / М. М. Козяр. – К., 1998. – 18 с.
9. Коноплев В. В. Психологическая адаптация курсантов вузов МВД Украины к деятельности подразделений криминальной милиции : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 “Юридична психологія” / В. В. Коноплев – К., 1999. – 16 с.
10. Косаревська О. В. Формування професійної правової свідомості курсантів на початковому етапі навчання у вищих навчальних закладах МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О. В. Косаревська. – Одеса, 2003. – 21 с.
11. Морозов А. С. Формування правової культури у майбутніх працівників міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка та історія педагогіки” / А. С. Морозов. – Тернопіль, 1999. – 18 с.
12. Тогочинський О. М. Виховання моральних орієнтацій у майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Національна академія Прикордонних військ ім. Б.Хмельницького. – Хмельницький, 2003. – 18 с.
13. Чміль М.О. Формування психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до застосування табельної вогнепальної зброї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 “Юридична психологія” / М. О. Чміль – Харків, 2007. – 20 с.
14. Федоренко О.І. Підготовка майбутніх працівників органів внутрішніх справ до соціальної та виховної роботи з підлітками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / О. І. Федоренко – Луганськ, 2008. – 44 с.
15. Яворська Г.Х. Теоретичні та методичні засади формування соціально-професійної зрілості курсантів вищих навчальних закладів МВС України : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Яворська Галина Харлампіївна. – К., 2006. – 479 с.

Cherkashin A. I. Ph.D., Associate Professor Department

**THEORETICAL BASES OF FORMING OF PERSONALITY OF STUDENTS IN
EDUCATIONAL ESTABLISHMENT OF MIA OF UKRAINE**

In the articles analysed theoretical bases of forming of personality of students are in educational establishments of MVS of Ukraine. Certainl, that in scientific researches the problem of determination of psychological bases, system, forms and methods of forming of personality of students, is not enough developed during an educational-educate process in higher educational establishments of MIA of Ukraine.

Keywords: personality, workers of organs of internal affairs, squeal educational establishments, operatively official activity, professional identity